

Рецензія

офіційного рецензента, кандидата філологічних наук,
доцента, завідувача кафедри східноєвропейських мов

Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України

Івасишиної Тетяни Анатоліївни

на дисертацію **Присташ Анастасії Андріївни**

«Арабістика в рецепції Агатангела Кримського:

інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри»,

подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань

03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія»

Актуальність теми дослідження. Представлена на розгляд робота А. А. Присташ присвячена комплексному аналізу рецепції дискурсу арабістики в літературній рецепції Агатангела Кримського на інтертекстуальному, перекладацькому та епістолярному рівнях. Дисертаційне дослідження виконано в параметрах порівняльного підходу. Його актуальність зумовлена необхідністю комплексно оцінити внесок сходознавця в розвиток української науки та культури. Інноваційний підхід дослідниці до вивчення спадщини А. Кримського актуалізував потребу в аналізі рецепції арабістики як самостійного виміру орієнталізму. Така дослідницька стратегія зумовлена визначальним впливом арабського Сходу на формування світогляду, особистісне становлення та систему естетичних орієнтирів науковця.

Анастасія Андріївна запропонувала нове теоретичне вирішення наукової проблеми, що полягає в осмисленні арабістики як чинника формування творчості Агатангела Кримського. Дослідження охоплює три ключові аспекти: епістолярний, інтертекстуальний та перекладацький. Дисертантці вдалося зіставити художній простір автора з арабською словесністю, розкрити його компаративістичні та перекладацькі підходи, а також класифікувати епістолярій митця. Аналіз східного дискурсу в листах дав змогу дослідниці сформулювати поняття «арабістика» та довести її визначальну роль у становленні індивідуального стилю письменника-модерніста.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна праця спрямована на реалізацію положень Стратегії забезпечення державної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від

16.02.2022 р. № 56/2022, Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. Обрана тема відповідає п. 32 Філологія в системі СБУ «Основних напрямів наукових та науково-технічних досліджень у системі Служби безпеки України», затверджених наказом Центрального управління СБ України від 18.07.2025 р. № 271. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії СБ України від 25.11.2021 р., протокол № 14.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Теоретичним підґрунтям розвідки стали праці, що репрезентують ключові напрями сучасного літературознавства, компаративістики й орієнталістики. У дослідженні уперше осмислено художню спадщину А. Кримського як комплексну систему інтертекстуальних, перекладацьких та епістолярних вимірів рецепції арабської літературної традиції, що зумовлює формування ідіостилю письменника. Дослідниці вдалося реконструювати цілісне інтертекстуальне поле художнього доробку А. Кримського в його кореляції з арабською словесністю шляхом виявлення та систематизації міжтекстових зв'язків поезії й прози письменника з творами арабської літератури, а також обґрунтувати механізми реалізації перекладацьких стратегій відтворення класичної арабської поезії і Корану на основі компаративістичної концепції А. Кримського та виокремити її ключові параметри. Дисертантка запропонувала авторську дефініцію «арабістики» з урахуванням її змістового виміру у творчості вченого-орієнталіста. У роботі вдосконалено типологізацію форм рецепції орієнтального дискурсу в українській літературі доби модернізму на засадах комплексного компаративного аналізу в частині виокремлення адаптаційної, інтерпретаційної, трансформаційної і авторської (творчої) форм та підходи до трактування епістолярію як синтезу художнього й історичного дискурсів шляхом обґрунтування його наукового виміру та визначення як триєдності художнього, історичного й наукового дискурсів. Набули подальшого розвитку: методологія комплексного вивчення міжкультурних зв'язків із залученням інтертекстуального і перекладознавчого

підходів; механізми осмислення рецепції літератур країн Сходу в контексті українського модернізму.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи його використання. Дисертаційна робота містить нові, раніше не представлені до захисту положення та висновки, є першим комплексним дослідженням функціонування дискурсу арабістики в художній, епістолярній та перекладацькій творчості Агатангела Кримського. Робота виконана в межах компаративного літературознавства з урахуванням механізмів інтертекстуальності й міжкультурного діалогу, що дало змогу авторці окреслити специфіку рецепції арабістики в літературній спадщині вченого-сходознавця. Практичне значення отриманих результатів визначається теоретико-літературознавчою і прикладною спрямованістю дисертації та полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використаними під час викладання філологічних дисциплін, здійснення перекладів на замовлення практичних підрозділів СБ України, розроблення лінгвокультурологічних словників і довідників, а також навчальних посібників. Отримані результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Національної академії СБ України під час викладання навчальних дисциплін: «Лінгвокраїнознавство країн першої іноземної мови (арабська)», «Література першої іноземної мови (арабська)», «Теоретична та прикладна лінгвістика першої іноземної мови (арабська)» (акт впровадження від 05.02.2026 р.).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційна робота чітко структурована, складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, списку використаних джерел (335 найменувань) та додатків. Назва дисертації узгоджується з метою і поставленими завданнями, чітко відповідає змісту теоретичної складової.

Метою дисертаційної роботи є здійснення компаративного аналізу специфіки рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського крізь призму епістолярного, інтертекстуального та перекладацького вимірів.

Відповідно до поставленої мети визначено п'ять взаємопов'язаних завдань, що послідовно конкретизують напрями наукового пошуку та

забезпечують логіку дослідження, а саме: досліджено текстуальний простір художнього доробку А. Кримського у його міжтекстових кореляціях із арабською словесністю, простежено її вплив на формування ідіостилу письменника; визначено засади компаративістичної концепції А. Кримського та окреслено специфіку їх імплементації в перекладацьких стратегіях у царині художнього перекладу; систематизовано епістолярну спадщину А. Кримського та визначено її типові риси за ключовими літературознавчими критеріями; сформульовано визначення поняття «арабістика» на основі аналізу функціонування дискурсу Арабського Сходу в межах епістолярію Агатангела Кримського; простежено вплив арабістики на формування ідіостилу А. Кримського. Об'єкт і предмет дослідження коректно окреслені та повністю узгоджені з метою й завданнями роботи: об'єктом дослідження виступає наукова, художня, перекладацька та епістолярна творчість А. Кримського в її кореляції з дискурсом арабістики; предметом дослідження – рецепція арабістики у творчості Агатангела Кримського в її інтертекстуальному, перекладацькому та епістолярному вимірах. Логіка викладу матеріалу є послідовною та внутрішньо узгодженою, що забезпечує системне розкриття поставлених завдань. Структура дисертації відповідає чинним вимогам та архітектоніці наукового пошуку: у вступі авторка окреслила основний поняттєво-категоріальний апарат, визначила об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Зміст дисертації повною мірою віддзеркалює її тему, розділи є структурно завершеними, взаємопов'язаними та містять узагальнювальні висновки, що відповідають їх змістовому наповненню.

У першому розділі «Інтертекстуальні зв'язки художньої творчості Агатангела Кримського з арабською літературою» дисертантка встановила, що сходознавчий дискурс А. Кримського значно ширший, ніж вважалося досі, а його провідні аспекти – літературний, літературознавчий, культурознавчий, філософський, перекладознавчий, епістолярний та інтертекстуальний. Також визначила, що поетичний доробок А. Кримського потрібно розглядати як своєрідну форму культурного посередництва, тож необхідним є його тлумачення крізь призму інтертекстуальності. Автор не лише знайомить

українського читача зі східною поезією, а й створює умови для її внутрішнього засвоєння. На глибоке переконання дисертантки, важливим досягненням дослідника Сходу стало те, що арабістика в його творчості перетворилася з екзотики на інструмент глибокого самовираження та діалогу з читачем. Його поетична збірка «Пальмове гілля» не просто відтворила східне життя, а стала частиною нового українського модернізму, збагативши наш літературний досвід. А. А. Присташ переконливо доводить, що досягнення Агатангела Кримського в галузі української гуманітаристики полягають в інтеграції східних мотивів і художніх форм у рідну словесність. Його глибоке осмислення арабської поезії збагатило національний літературний простір.

У другому розділі *«Перекладацькі стратегії Агатангела Кримського»* Анастасія Андріївна застосувала глибокий аналітичний підхід до осмислення спадщини А. Кримського, що має високу наукову цінність. Їй вдалося чітко проаналізувати масштабні перекладацькі проєкти вченого у загальноєвропейському контексті, аргументовано порівнявши його внесок із діяльністю таких велетнів української культури, як І. Франко, Леся Українка та П. Куліш. Особливо важливим є те, що дослідження не обмежується загальновідомими фактами, а зміщує фокус на маловивчену царину діяльності Кримського – літературознавчу компаративістику. Акцент на вивченні творчої рецепції інонаціональних літератур (зокрема, творчості доісламського поета Антари ібн Шаддада) демонструє новизну роботи та її актуальність для сучасного порівняльного літературознавства. Авторка засвідчує, що спадщина Агатангела Кримського залишається базовим фундаментом для новітніх українських сходознавчих студій.

А. Кримський заклав основи українського реалістичного перекладу, де пріоритетом була точність відтворення змісту, форми й духу оригіналу. Попри прагнення до максимальної адекватності, він часто діяв як поет-модерніст, використовуючи переспіви, авторські okazіоналізми та яскраві метафори. Цей синтез наукової точності та поетичної свободи дав йому змогу органічно вплести східні мотиви, образи й форми в контекст української словесності.

Заслуговує на особливу увагу *третій розділ «Епістолярна спадщина А. Кримського в оптиці арабістики»*, в якому авторка фокусує увагу на епістолярному доробку сходознавця, обґрунтовано досліджуючи його як фундаментальний ключ до розкодування художнього та наукового світу митця. Сучасні дослідники (В. Кузьменко, Г. Мазоха та інші) розглядають письменницькі листи як унікальний синтез літератури та історії. У дисертації виконано масштабну роботу із систематизації друкованих, рукописних та реконструйованих листів ученого. Осмислення цього матеріалу в контексті арабістики здійснюється вперше. Аналіз приватного епістолярію дав змогу дослідниці ретельніше розглянути сходознавчий дискурс та розкрити глибокий автобіографізм художнього слова А. Кримського. У рецензованому дослідженні вперше систематизовано й проаналізовано не лише опублікований масив, а й рукописні та реконструйовані джерела. Це дало змогу авторці вперше розглянути епістолярій А. Кримського крізь призму арабістики. Такий підхід є принципово важливим для з'ясування специфіки сходознавчого дискурсу в його спадщині, оскільки приватні листи допомагають глибше розкодувати автобіографічні елементи його художніх творів.

Завдяки застосуванню функціонального підходу до вивчення епістолярію А. Кримського розроблено критерії його багаторівневого аналізу. Спираючись на концепцію адресата, увесь масив кореспонденції класифіковано за трьома типами: приватне, напівофіційне й офіційне листування. Важливим науковим результатом стало виявлення взаємозв'язку між часом створення листів і зміною кола головних адресатів автора. Зіставлення матеріалів епістолярію із тогочасними та сучасними дефініціями дало можливість А. А. Присташ сформулювати власне визначення арабістики. Під цим терміном запропоновано розуміти автономну галузь сходознавства, що вивчає філологічні, культурні й соціополітичні процеси в країнах арабського світу, а також їхнє відтворення в академічному, художньо-образному та управлінському дискурсах.

У ґрунтовних висновках дисертації логічно систематизовано ключові результати роботи, а також визначено коло теоретичних і практичних питань, що можуть слугувати підґрунтям для майбутніх наукових пошуків.

Основні положення й результати дисертаційної роботи апробовані на 6 наукових конференціях. За результатами проведених досліджень опубліковано 15 наукових праць, серед яких: 7 одноосібних статей у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, 1 одноосібна стаття в закордонному виданні, 6 праць апробаційного характеру (тези доповідей), 1 навчальний посібник.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та дані про відсутність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності.

Дисертаційна робота, автором якої є Присташ Анастасія Андріївна, відповідає усім вимогам, які визначені до такого типу наукових досліджень. Не встановлено критичних порушень академічної доброчесності (самоплагіату, академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації), а також не було виявлено текстових запозичень. На цій підставі дисертацію А. А. Присташ можна визнати самостійно виконаним науковим дослідженням, а усі ідеї та наукові положення, викладені авторкою, отримані нею особисто.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.
Рецензована робота Присташ Анастасії Андріївни заслуговує на високу оцінку, проте як справжнє творче й оригінальне дослідження продукує дискусійні вектори. Поряд із беззаперечними здобутками дослідження, окремі його положення мають дискусійний характер. Наведені далі зауваження є радше конструктивними побажаннями та запрошенням до наукового діалогу, що жодним чином не применшує високої вартості отриманих результатів:

1. У першому розділі досить розлого розкриті інтертекстуальні зв'язки Агатангела Кримського з арабською словесністю. Однак численні ремінісценції, алюзії та інші форми інтертекстуальності з давньою та класичною українською літературою, зокрема зі своїми сучасниками (І. Франко, Леся Українка, Б. Грінченко), відсутні. Так, це не є предметом дослідження, утім можна було бодай пунктирно розкрити цей контекст, адже арабська література, Коран і водночас Біблія та українська художня словесність засвоювалися вченим-сходознавцем та письменником органічно, спільно, і почасти не можна відрізнити одне від іншого.

2. Розділ другий присвячений перекладацькій діяльності Агатангела Кримського з арабської словесності, виписаний розлого, цікаво і фахово. Але чи можна підходити до аналізу перекладів орієнталіста з лекалами сучасних перекладацьких практик? Українська перекладацька школа (М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, Г. Кочур та інші) визнана нині однією з найкращих у світі. На сьогодні однією з аксіом вітчизняного перекладознавства є положення про те, що успіх перекладу залежить від творчої спорідненості перекладача з автором оригіналу. На мій погляд, у роботі можна було б осмислити аспект вибору інтерпретатором авторів і творів для відтворення українською мовою.

3. У третьому розділі йдеться про епістолярну спадщину Агатангела Кримського. Виникає питання, чи мав здатність сходознавець і письменник А. Кримський до виявлення власної індивідуальності у взаєморецепції з адресатами?

Висловлені зауваження та побажання є запрошенням до наукової дискусії і жодним чином не применшують наукової цінності, аргументованості та плідності здобутих Присташ Анастасією Андріївною положень і висновків.

Загалом структура та зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дослідження. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій здійснений компаративний аналіз специфіки рецепції арабістики у творчості Агатангела Кримського крізь призму епістолярного, інтертекстуального та перекладацького вимірів. Авторка демонструє високу культуру наукової мови, пропонуючи вагомий й детально обґрунтований висновок, переконливо аргументує кожне положення за допомогою влучно підібраного ілюстративного матеріалу, що підкреслює беззаперечну теоретичну та практичну цінність дослідження.

Загальний висновок. Аналіз дисертації та публікацій дослідниці дає підстави для висновку, що наукова робота Присташ Анастасії Андріївни «Арабістика в рецепції Агатангела Кримського: інтертекстуальний, перекладацький та епістолярний виміри», подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія», є актуальною, завершеною, ґрунтовною та виразно відображає

авторську й новаторську позицію, засвідчує аргументованість і достовірність отриманих результатів. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р., а її авторка – Присташ Анастасія Андріївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри східноєвропейських мов
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії СБ України

Тетяна ІВАСИШИНА